

**PRZESTRZEŃ PUBLICZNA
JAKO EFEKT WSPÓŁPRACY
RÓŻNYCH AKTORÓW**

MARTA
POPASZKIEWICZ

PRZESTRZEŃ PUBLICZNA JAKO EFEKT WSPÓŁPRACY RÓŻNYCH AKTORÓW

MODELE PROCESÓW PARTYCYPACYJNYCH
W KSZTAŁTOWANIU PRZESTRZENI PUBLICZNYCH

WYDAWNICTWO UNIwersYTETU GDAŃSKIEGO
GDAŃSK 2025

Recenzenci

dr hab. inż. arch. Justyna Martyniuk-Pęczek, prof. PG

dr hab. inż. arch. Kinga Racoń-Leja, prof. PK

Redaktor Wydawnictwa

Katarzyna Ambroziak

Projekt okładki i stron tytułowych

Kaja Mucha-Król

Ilustracje na okładce

Marta Popaszkiewicz

Skład i łamanie

Maksymilian Biniakiewicz

Publikacja sfinansowana ze środków Programu Humanistyki Gdańskiej,
Wydziału Nauk Społecznych Uniwersytetu Gdańskiego oraz Instytutu Geografii
Społeczno-Ekonomicznej Wydziału Nauk Społecznych Uniwersytetu Gdańskiego

© Copyright by Uniwersytet Gdański

Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego

ISBN 978-83-8206-703-3

Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego

ul. Armii Krajowej 119/121, 81-824 Sopot

tel. +48 58 523 11 37, tel. kom. +48 725 991 206

e-mail: wydawnictwo@ug.edu.pl

wydawnictwo.ug.edu.pl

Księgarnia internetowa: wydawnictwo.ug.edu.pl/sklep/

Druk i oprawa

Zakład Poligrafii Uniwersytetu Gdańskiego

ul. Armii Krajowej 119/121, 81-824 Sopot

tel. +48 58 523 14 49

Spis treści

Wstęp	7
Problematyka i tło badawcze	9
Cele, zakres i metodologia badań	10
Układ pracy	12
Rozdział 1. Stan badań i podstawowe definicje	15
1.1. Istniejący stan badań w zakresie tematyki badawczej	15
1.2. Definicje	23
1.3. Pionierzy zmian	26
1.3.1. Jan Gehl – analiza życia między budynkami	26
1.3.2. Project for Public Spaces – wspieranie społeczności	28
1.3.3. Organizacja 880 Cities i Gil Peñalosa – rozmowy z decydentami	30
Rozdział 2. Wysokiej jakości przestrzeń publiczną w Polsce a partycypacja społeczna przy jej planowaniu i projektowaniu – badania podstawowe	33
2.1. Konkursy na najlepsze przestrzenie publiczne	34
2.2. Przegląd laureatów	34
2.3. Analiza i wnioski	41
2.4. Polskie przykłady partycypacji w przestrzeniach publicznych	43
Rozdział 3. Przestrzeń publiczną jako efekt współpracy różnych aktorów w wybranych miastach Polski – badania szczegółowe	45
3.1. Woonerf Abrahama, Gdynia	46
3.2. Skwer – Park z Gruszą, Pruszcz Gdański	50
3.3. Park – Stacja Wisła-Zabłocie, Kraków	54
3.4. Aranżacja tymczasowa – Targ Węglowy, Gdańsk	57
3.5. Uwagi podsumowujące	61
Rozdział 4. Przestrzeń publiczną jako efekt współpracy różnych podmiotów w wybranych miastach Europy i Ameryki Północnej – badania szczegółowe	63
4.1. Woonerf – New Road, Brighton, Wielka Brytania	65
4.2. Skwer – Congress Square Park, Portland, ME, USA	69
4.3. Park – Discovery Green, Houston, TX, USA	75
4.4. Aranżacja tymczasowa – Roosevelt Plaza Park, Camden, NJ, USA	80
4.5. Przestrzeń publiczną docenione w konkursie	
European Prize for Urban Public Space	86
4.5.1. Sønder Boulevard, Kopenhaga, Dania	87

4.5.2. Tåsinge Plads, Kopenhaga, Dania	88
5.5.3. Сцена (Scena), Dniepr, Ukraina	90
4.5.4. Open-air Library, Magdeburg, Niemcy	91
4.5.5. Water Square Benthemplein, Rotterdam, Holandia	92
4.5.6. Place de la République, Paryż, Francja	94
4.6. Uwagi podsumowujące	95
Rozdział 5. Modele procesów partycypacji społecznej	97
5.1. Modele – strategie przeprowadzania procesów partycypacyjnych przy planowaniu i projektowaniu przestrzeni publicznych	98
5.2. Autorska metoda graficznego zapisu modeli – strategii przeprowadzania procesów partycypacyjnych	99
5.3. Model partycypacji opracowany w ramach projektu „Zmieniamy ulice”	101
5.4. Model partycypacji społecznej w podejmowaniu decyzji dotyczących przyrody w mieście	102
5.5. Model procesu partycypacji opracowany w ramach Projektu P: Przestrzeń Partycypacji PROspołecznej	102
5.6. Model partycypacyjny opracowany przez Project for Public Spaces	103
5.7. Placemaking	105
Rozdział 6. Proces partycypacyjny – aktorzy, metody, narzędzia	107
6.1. Aktorzy i narzędzia wykorzystane w przykładach z badań szczegółowych	107
6.2. Role poszczególnych aktorów	116
6.3. Sposoby nawiązywania współpracy – partycypacja wertykalna i horyzontalna	118
6.4. Przegląd technik i narzędzi współpracy wykorzystywanych przez różnych aktorów przy planowaniu i projektowaniu współczesnych przestrzeni publicznych	120
Rozdział 7. Procesy partycypacyjne w kształtowaniu przestrzeni publicznych – wnioski z badań i rekomendacje	131
7.1. Wnioski z analizy wykorzystania procesów partycypacyjnych przy kształtowaniu przestrzeni publicznych	131
7.2. Problemy i wyzwania badawcze	132
7.3. Proponowane kierunki działań w zakresie upowszechniania współpracy różnych aktorów przy planowaniu i projektowaniu przestrzeni publicznych (wymiar aplikacyjny)	133
7.4. Proponowane kierunki działań w zakresie wykorzystania modeli – strategii przeprowadzania procesu partycypacji społecznej przy planowaniu i projektowaniu przestrzeni publicznych (wymiar aplikacyjny)	134
7.5. Wnioski do dalszych badań	135
Zakończenie	137
Załączniki	139
Bibliografia	161
Spis ilustracji	173
Spis tabel	175

Wstęp

Czym byłoby miasto, gdyby po ulicach jeździły jedynie samochody, po skwerach spacerowały tylko gołębie, a przestrzenie między budynkami były niezdefiniowaną pustką? Przestrzenie publiczne, wśród których wymienić można ulice, parki czy skwery, to miejsce życia ludzi – mieszkańców i przyjezdnych, miejsce ich codziennych aktywności, odpoczynku, rekreacji, uprawiania sportu bądź spotkań, zarówno towarzyskich, jak i zawodowych. Obecnie, po czasach restrykcji epidemicznych czy w obliczu wojny, relacje międzyludzkie nawiązywane lub podtrzymywane w ogólnodostępnych przestrzeniach publicznych są doceniane bardziej niż kiedykolwiek¹. Podobnie jak możliwość swobodnego korzystania z miejsc rekreacji i wypoczynku znajdujących się w bliskim sąsiedztwie domu. Ponadto przestrzenie publiczne poprzez swój wygląd, ale przede wszystkim życie, jakie się w nich toczy, i wydarzenia, dla których są sceną, odzwierciedlają charakter całego miasta. Co więcej, ulice, parki, skwery czy place są traktowane jako jeden z elementów sieci miejskich przestrzeni publicznych tworzącej szkielet, na którym zbudowane jest całe miasto².

Pomimo dotychczasowego niewielkiego udziału obywateli we współtworzeniu otaczającego ich środowiska, wynikającego najpewniej z braku tradycji partycypacji społecznej oraz z braku dobrych podstaw prawnych, aktualnie można zauważyć rosnące zainteresowanie udziałem mieszkańców w kształtowaniu rozwoju gmin³ i uczestnictwem w planowaniu strategicznym oraz projektowaniu przestrzeni publicznych⁴. Mieszkańcy miast, lokalni przedsiębiorcy, a także aktywiści działający indywidualnie lub kolektywnie, w grupach formalnych i nieformalnych coraz częściej chcą mieć wpływ na wygląd, funkcjonalność oraz wydarzenia, dla których najbliższe im przestrzenie publiczne są sceną. Ponadto wymienieni wyżej interesariusze zaczynają walczyć

¹ J. Honey-Rosés, I. Anguelovski, V.K. Chireh et al., *The impact of COVID-19 on public space: An early review of the emerging questions – design, perceptions and inequities*, „Cities and Health” 2021, vol. 5, s. 263–279.

² *Przestrzeń publiczna jako element krystalizacji zespołów urbanistycznych*, red. S. Gzell, seria: Urbanistyka, nr 10, Warszawa 2005.

³ M. Szaja, *Partycypacja lokalnej społeczności w kształtowaniu procesu rozwojowego gminy*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego. Ekonomiczne Problemy Usług” 2015, nr 118, s. 281–296.

⁴ *Przestrzeń publiczna dzielnicy w partycypacyjnym planowaniu strategicznym. Quo vadis, Gdańsku? Mieszkańcy planują swoje miasto*, red. J. Martyniuk-Pęczek, G. Rembarz, Gdańsk 2015, s. 25–56.

o atrakcyjność tych jakże istotnych elementów bliskiego im krajobrazu miejskiego⁵. W związku z tym nie tylko rozwiązania wykorzystane w kształtowaniu przestrzeni publicznych, ale również sposób pracy nad projektem muszą godzić interesy i umiejętności różnych grup. O wiele większą wartość niż tworzenie miasta dla ludzi tylko przez decydentów czy planistów ma tworzenie miasta dla ludzi przy ich udziale. Dotyczy to wspólnego działania w procesie kreowania przestrzeni poprzez szukanie odpowiedzi na codzienne problemy, analizę zachowań użytkowników oraz wspólne dobranie najlepszej skali i elementów planowanego założenia.

Opierając się na idei miasta proponowanej przez trzech badaczy – Jane Jacobs⁶, Williama H. Whyte’a⁷ czy Jana Gehla⁸, to właśnie mieszkańcy powinni być traktowani jako główni beneficjenci przestrzeni publicznej, a przestrzeń publiczna powinna być efektem wspólnych decyzji i działań. Zagadnienie kolektywnego kształtowania przestrzeni publicznej przez wiele podmiotów jest dziś możliwe do zdefiniowania i stało się interesującym problemem badawczym. Mnogość realizacji opartych na tej idei wskazuje, że analiza uwarunkowań może stanowić istotną wartość, możliwą do wykorzystania przy tworzeniu nowych strategii działania. Ponadto wyzwaniem stają się odgórnie przygotowywane procesy partycypacyjne – prawidłowa identyfikacja i skuteczne dotarcie do wszystkich zainteresowanych wspólnym kształtowaniem okolicznych parków, placów czy skwerów⁹, a także wykorzystywanie odpowiednich narzędzi partycypacyjnych¹⁰, do tego w odpowiedniej kolejności. Drugi zakres działań tworzą wszelkie działania oddolne – pojedynczych mieszkańców lub zrzeszonych w formalne i nieformalne grupy, które od kilku lat skutecznie zmieniają wygląd miast całego świata¹¹.

Przedmiotem zainteresowań badawczych autorki niniejszego opracowania była analiza genezy i uwarunkowań planowania oraz projektowania przestrzeni publicznej przy udziale różnych aktorów, a także znalezienie i scharakteryzowanie modeli procesów partycypacyjnych wykorzystujących istniejące i dobrze opisane w literaturze metody i narzędzia.

⁵ K. Guranowska-Gruszecka, *W kierunku ładu przestrzennego* [w:] *Kompozycja wielkoprzestrzenna w projektach dokumentów planistycznych*, red. S. Gzell, seria: Urbanistyka, nr spec. 2, Warszawa 2014, s. 42–81.

⁶ J. Jacobs, *Śmierć i życie wielkich miast Ameryki*, tłum. Ł. Mojsak, Warszawa 2014.

⁷ W.H. Whyte, *The Social Life of Small Urban Spaces*, New York 2001.

⁸ J. Gehl, *Życie między budynkami*, tłum. M.A. Urbańska, Kraków 2013; *idem, Miasta dla ludzi*, tłum. Sz. Nogalski, Kraków 2014.

⁹ M. Arczyńska, Ł. Pancewicz, A. Reiske, Sz. Iwanowski, *Zmieniamy ulice*, t. 3: *Instrukcja prowadzenia procesu partycypacji*, Łódź–Gdańsk 2018.

¹⁰ A. Bluj, M. Jagaciak, M. Perchuć-Żółtowska, K. Pliszczyńska, *ABC partycypacji obywatelskiej – poradnik dla organizatorów procesów partycypacyjnych*, Warszawa 2018.

¹¹ T. Żylski, *Miejscy aktywiści w natarciu*, „Architektura-Murator” 2014, nr 8.

Problematyka i tło badawcze

Procesy partycypacyjne wykorzystane przy planowaniu, projektowaniu i realizacji miejskich przestrzeni publicznych to zagadnienie ciągle słabo rozpoznane, choć koncentrujące zainteresowanie organizacji pozarządowych (*non governmental organisation*, NGO) i lokalnych aktywistów. Na stronach internetowych prowadzonych przez reprezentantów tzw. trzeciego sektora można znaleźć liczne materiały opisujące samą ideę partycypacji, jak również uzbrajające czytelnika w szeroki wachlarz narzędzi przydatnych w organizacji i przeprowadzaniu procesów partycypacyjnych. Wspomniane opracowania są najczęściej przygotowane w sposób niezwykle przejrzysty i zrozumiały dla szerokiego grona odbiorców. Kolejnym dowodem na to, jak istotne są procesy partycypacyjne w środowisku organizacji pozarządowych i aktywistów, jest organizowanie dużej liczby wydarzeń poświęconych temu zagadnieniu, wśród których nie sposób pominąć odbywającego się co roku Forum Praktyków Partycypacji, w trakcie którego reprezentanci trzeciego sektora z całej Polski wymieniają się doświadczeniami w tym zakresie.

Co więcej, problematyka partycypacji społecznej w kształtowaniu przestrzeni publicznych dotyczy również pracowników samorządowych, a także reprezentantów miejskich spółek. Niemalże wpływ ma na to fakt, że partycypacja społeczna w planowaniu przestrzennym jest opisana w polskim prawodawstwie. Przyjęta w 2023 r. nowelizacja ustawy o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym¹² w dużej mierze dotyczyła tego zagadnienia. Zgodnie z przepisami wspomnianej ustawy jednostki samorządu terytorialnego zostały zobligowane do wykorzystania różnych narzędzi partycypacyjnych w ramach opracowywania dokumentów planistycznych, takich jak plany ogólne czy miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego. Ponadto w ustawie zostały opisane techniczne zagadnienia przeprowadzania procesów partycypacyjnych – mają być one bowiem realizowane w taki sposób, by umożliwić uczestnictwo w nich jak największej liczbie zainteresowanych, w tym osobom ze szczególnymi potrzebami. Pracownicy jednostek samorządu terytorialnego wskazują wiele obszarów związanych z kształtowaniem przestrzeni publicznych, w zakresie których ich wiedza wymaga uaktualnienia. Wśród nich pojawiają się m.in. zagadnienia związane ze zwiększaniem zaangażowania lokalnych społeczności w procesy planistyczne¹³.

Przestrzeń publiczna i procesy partycypacyjne są ze sobą nierozzerwalnie związane, co bardzo dobrze widać w przypadku jednego z najprężniej rozwijających się narzędzi partycypacyjnych ostatnich lat – budżetu obywatelskiego (BO), zwanego również

¹² Ustawa z dnia 7 lipca 2023 r. o zmianie ustawy o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym oraz niektórych innych ustaw (Dz. U. poz. 1688).

¹³ S. Mrozowska, B. Kijewska, W. Kamińska, D. Mańkowski, M. Popaszkiewicz, *Określenie potrzeb szkoleniowych jednostek samorządu terytorialnego w zakresie kształtowania przestrzeni publicznych. Raport końcowy*, 2023, <https://pbpr.pomorskie.pl/books/okreslenie-potrzeb-szkoleniowych-jednostek-samorządu-terytorialnego-w-zakresie-kształtowania-przestrzeni-publicznych-raport-koncowy> [dostęp: 4.03.2024].

budżetem partycypacyjnym. Znaczna liczba projektów zgłaszanych do budżetów obywatelskich dotyczy zagadnień inwestycyjnych, w szczególności związanych z aranżacją i wyposażeniem lub doposażeniem przestrzeni publicznych. Bez względu na to, czy budżety są organizowane w małych gminach, czy w największych miastach w Polsce, inwestycje te wiodą prym¹⁴. Należy również pamiętać o funduszach sołeckich umożliwiających realizację różnorodnych projektów zainicjowanych przez lokalną społeczność, z których znaczna część zakłada inwestycje w obszarze przestrzeni publicznych.

Kolejną kwestią jest rosnące zainteresowanie Polaków sprawami społecznymi. Pomimo że polskie społeczeństwo obywatelskie nie stoi na tak wysokim poziomie, jak w przypadku krajów Europy Zachodniej, to na przestrzeni ostatnich 35 lat – od czasu transformacji ustrojowej, zauważa się znaczącą poprawę w tym obszarze. Sprawy społeczne, w których obserwowane jest najwyższe zaangażowanie, to przede wszystkim rozmaite akcje pomocowe, co było szczególnie widoczne po wybuchu wojny w Ukrainie w 2022 r., gdy w polskich miastach, miasteczkach i wsiach pojawiła się duża liczba uchodźców¹⁵.

Uwzględniając powyższe, należy podkreślić, że główną inspiracją do podjęcia badań w zakresie procesów partycypacyjnych wykorzystywanych przy kształtowaniu przestrzeni publicznych były motywy poznawcze oraz aplikacyjne. Dostępnych jest wiele materiałów poruszających tematykę partycypacji, zarówno naukowych, obejmujących monografie i artykuły w czasopiśmie naukowych czy raporty eksperckie, jak i udostępnianych na portalach prowadzonych przez organizacje pozarządowe i przeznaczonych dla aktywistów i mieszkańców. Pomimo to w literaturze brakuje opracowań porównujących różne ścieżki inicjowania, organizacji i przebiegu procesów partycypacyjnych, szczególnie przy planowaniu, projektowaniu i realizacji inwestycji w przestrzeniach publicznych.

Cele, zakres i metodologia badań

Celem badań opisanych w niniejszym opracowaniu było określenie współczesnych zasad kształtowania przestrzeni publicznych przy udziale różnych grup interesariuszy oraz sposobów nawiązywania i koordynowania tego typu współpracy. Dodatkowo wyznaczono trzy cele szczegółowe. Po pierwsze, opracowano charakterystykę modeli procesów partycypacyjnych wykorzystanych w trakcie planowania i projektowania współczesnych przestrzeni publicznych przy udziale różnych aktorów. Po drugie, określono role różnych grup interesariuszy w kształtowaniu współczesnych przestrzeni

¹⁴ D. Kociuba, K. Rabczewska, *Rola budżetów partycypacyjnych w zagospodarowaniu przestrzeni publicznych polskich miast – studium przypadku Lublina*, „Studia Regionalne i Lokalne” 2019, nr 20.

¹⁵ J. Luberda, *Spółeczeństwo obywatelskie w Polsce po 1989 roku – dynamika, ocena i prognozy rozwoju*, „Krakowskie Studia Małopolskie” 2024, nr 1(41).

publicznych. Po trzecie, zbadano ideę placemakingu jako narzędzia wykorzystywanego przy partycypacyjnym projektowaniu przestrzeni publicznych.

W publikacji postawiono dwa główne pytania badawcze. W pracach z zakresu kształtowania przestrzeni publicznych uczestniczy wiele podmiotów, jednak brakuje odpowiedzi, czy współpraca różnych grup interesariuszy w trakcie planowania i projektowania przestrzeni publicznej pozytywnie wpływa na jej jakość oraz atrakcyjność danego miejsca. Ponadto wśród realizacji z ostatnich lat można zauważyć, że mieszkańcy, aktywiści i organizacje pozarządowe coraz chętniej angażują się w oddolne inicjatywy. W związku z tym pojawia się drugie pytanie, czy takie działania mogą skutecznie zmieniać charakter i zagospodarowanie przestrzeni publicznych oraz mieć wpływ na decyzje urzędników.

Bardziej szczegółowo zastanawiano się nad tym, jakie metody współpracy podmiotów zainteresowanych przestrzenią publiczną można zaobserwować przy jej kształtowaniu, a także jak należy klasyfikować te metody. Ponadto starano się pokazać, jakie istnieją sposoby inicjowania i koordynacji pracy zespołu składającego się z różnych grup interesariuszy nad programem i projektem przestrzeni publicznych, aby zmaksymalizować pozytywne efekty i ograniczyć słabości współpracy tego typu. Kolejnym interesującym aspektem było określenie skutków dla podstawowych cech, jakości i atrakcyjności przestrzeni publicznej, jakie niesie ze sobą współpraca różnych interesariuszy na etapie planowania, projektowania oraz realizacji.

Przedmiotem badań są współczesne przestrzenie publiczne powstałe w latach 2005–2020, zlokalizowane w miastach Europy i Ameryki Północnej. Najważniejszą cechą badanych przestrzeni publicznych jest sposób ich kształtowania oparty na współpracy różnych aktorów, wśród których należy wymienić: jednostki miejskie, przedstawicieli samorządów, rozmaite instytucje, organizacje pozarządowe, architektów, urbanistów, specjalistów z innych dziedzin, aktywistów, mieszkańców i użytkowników danej przestrzeni, lokalnych przedsiębiorców oraz uczniów i studentów. W ramach badań rozpatrzono takie aspekty, jak: sposób projektowania danej przestrzeni, sposób koordynowania prac, efekty, jakie udało się osiągnąć, poziom zaangażowania interesariuszy oraz jakość i atrakcyjność analizowanych przykładów.

Do realizacji postawionych celów badawczych posłużył autorski model wykorzystujący różne metody w określonej kolejności. Najpierw przeprowadzono analizy źródeł w zakresie pozycji literaturowych, planistycznych i projektów. Następnie zastosowano metodę porównawczą w celu wyboru reprezentatywnych przykładów do badań szczegółowych: analizy i waloryzacji, których wyniki posłużyły do wyciągnięcia wniosków. Ponadto zrealizowano wizyty studialne w niektórych z analizowanych miejsc oraz prowadzono korespondencję i rozmowy z podmiotami zaangażowanymi w proces planowania i projektowania badanych przestrzeni publicznych. Dodatkowo w każdym podrozdziale, w części empirycznej zostały uszczegółowione metody wykorzystane dla danego zadania badawczego.

W pracy zastosowano następujące metody badawcze:

1. metoda analizy i krytyki źródeł (pozycje literaturowe, planistyczne, projekty);
2. metoda porównawcza – posłużyła do wybrania przykładów do badań szczegółowych;

3. analiza studiów przypadków (krajowych i zagranicznych):
 - przegląd literatury,
 - analiza materiałów dostępnych w internecie (wiele najnowszych realizacji nie zostało jeszcze opisanych w literaturze naukowej),
 - metoda obserwacyjna – wizyty studialne,
 - korespondencja i rozmowy z podmiotami zaangażowanymi w proces planowania i projektowania przestrzeni publicznych;
4. metoda porównawcza – posłużyła do wybrania przykładów do badań szczegółowych.

Układ pracy

Układ niniejszej publikacji przedstawiono w tabeli 1. Pokazano w niej kolejne etapy badań – podstawowe i szczegółowe. Etapy zostały podzielone na części, w ramach których realizowano poszczególne zadania.

W rozdziale pierwszym zamieszczono pierwszą część badań podstawowych – przeanalizowano bieżący stan badań, przywołano kluczowe definicje oraz opisano wiodące trendy w podejściu do kształtowania przestrzeni publicznych. Druga część badań podstawowych została przedstawiona w rozdziale drugim – dokonano tam przeglądu wysokiej jakości polskich przestrzeni publicznych docenionych w konkursach na najlepsze przestrzenie publiczne przez profesjonalne jury. W ramach badań sformułowano również metodykę badania i kryteria oceny oraz przeprowadzono podstawową analizę wszystkich nagrodzonych przestrzeni publicznych, na podstawie której opracowano autorską typologię przestrzeni publicznych. Etap badań podstawowych zwieńczyło wybranie szerokiej listy przykładów spełniających kryteria do badań szczegółowych.

Badania szczegółowe podzielono na dwa etapy. Pierwszy z nich, opisany w rozdziałach trzecim i czwartym, dotyczy przeglądu wysokiej jakości przestrzeni publicznych w wybranych miastach Polski, Europy i Ameryki Północnej. W jego ramach przeprowadzono studia wybranych przypadków ze szczególnym uwzględnieniem zaangażowania różnych podmiotów, przeanalizowano i oceniono wybrane przestrzenie publiczne pod kątem współpracy tychże podmiotów w trakcie planowania i projektowania, a następnie opracowano modele partycypacyjne wykorzystane w analizowanych przykładach. W ten sam sposób przeprowadzono studia przypadków zlokalizowanych w Europie i Ameryce Północnej.

Druga część badań szczegółowych, opisana w rozdziałach piątym i szóstym, miała na celu analizę i ocenę opisanych w literaturze modeli partycypacyjnych wykorzystywanych do planowania i projektowania przestrzeni publicznych, jak również graficzny zapis modeli według autorskiego sposobu. Następnie skonfrontowano modele opisane w literaturze z modelami opracowanymi na podstawie studiów przypadków z wcześniejszej części badania. Badania szczegółowe zakończono analizą uczestników

i narzędzi wykorzystywanych w procesach partycypacyjnych oraz przeglądem sposobów nawiązywania współpracy.

Publikację kończy rozdział siódmy, w którym scharakteryzowano problemy i wyzwania badawcze. Ponadto określono proponowane kierunki działań o wymiarze aplikacyjnym, a także sformułowano wnioski do dalszych badań.

Tabela 1. Układ pracy

Etap badań	Część	Zadanie	Efekt
BADANIA PODSTAWOWE cz. 1	Podstawowe definicje i wiedza Rozdział 1	Stan badań	• przeanalizowano bieżący stan badań • podsumowano podstawowe zagadnienia i wiodące trendy
		Definicje	
		Aktualne trendy/Pionierzy zmian	
BADANIA PODSTAWOWE cz. 2	Przegląd wysokiej jakości polskich przestrzeni publicznych Rozdział 2	Przegląd laureatów konkursu na najlepszą przestrzeń publiczną w Polsce, organizator: Towarzystwo Urbanistów Polskich (edycje z lat 2007–2020)	• sformułowano metodykę badania i kryteria oceny • przeprowadzono analizę podstawową wszystkich nagrodzonych przestrzeni publicznych (m.in. w zakresie typów, sposobów kształtowania i zaangażowania różnych podmiotów) • opracowano autorską typologię przestrzeni publicznych • przygotowano szeroki wybór przykładów do badań szczegółowych
		Przegląd laureatów konkursu na najlepszą przestrzeń publiczną województwa pomorskiego, organizator: Towarzystwo Urbanistów Polskich/ Zarząd województwa pomorskiego/ Pomorskie Biuro Planowania Regionalnego (edycje z lat 2009–2020)	
		Przegląd laureatów konkursu „Życie w Architekturze”, kategoria: przestrzeń publiczna, organizator: redakcja czasopisma „Architektura-Murator” i Stowarzyszenie Architektów Polskich (edycje z lat 2012, 2015, 2020)	
		Przegląd laureatów plebiscytu „Polska Architektura XXL”, kategoria: przestrzeń publiczna, organizator: wydawca portalu sztuka-krajobrazu.pl, sztuka-architektury.pl (edycje z lat 2008–2019)	

Tabela 1. cd.

	BADANIA SZCZEGÓŁOWE cz. 1 w wybranych miastach Polski Rozdział 3	Wybór przykładów do badania Studia przypadków	- wybrano przykłady do badań szczegółowych - przeprowadzono studia przypadków ze szczególnym uwzględnieniem zaangażowania różnych podmiotów - przeanalizowano i oceniono wybrane przestrzenie publiczne pod kątem współpracy różnych podmiotów w trakcie planowania i projektowania - opracowano modele partycypacyjne wykorzystane przy planowaniu i projektowaniu badanych przestrzeni publicznych
	w wybranych miastach Europy i Ameryki Północnej Rozdział 4	Wybór przykładów do badania Studia przypadków Przegląd laureatów konkursu European Prize for Urban Public Space	- wybrano przykłady do badań szczegółowych - przeprowadzono studia przypadków ze szczególnym uwzględnieniem zaangażowania różnych podmiotów - przeanalizowano i oceniono wybrane przestrzenie publiczne pod kątem współpracy różnych podmiotów w trakcie planowania i projektowania - opracowano modele partycypacyjne wykorzystane przy planowaniu i projektowaniu badanych przestrzeni publicznych - przedstawiono wybranych laureatów konkursu European Prize for Urban Public Space
	BADANIA SZCZEGÓŁOWE cz. 2 Modele procesów partycypacyjnych Rozdziały 5 i 6	Opracowanie autorskiego sposobu graficznego zapisu modeli – strategii przeprowadzania procesów partycypacyjnych Przegląd istniejących modeli partycypacyjnych przy planowaniu i projektowaniu przestrzeni publicznych Placemaking jako swobodny model partycypacji społecznej Przegląd aktorów i ich ról oraz narzędzi partycypacyjnych Przegląd sposobów nawiązywania współpracy	- dokonano analizy i oceny istniejących modeli partycypacyjnych wykorzystywanych do planowania i projektowania przestrzeni publicznych, a także przygotowano ich graficzny zapis - skonfrontowano opisane w literaturze modele partycypacyjne z modelami opracowanymi na podstawie przykładów przeanalizowanych w ramach badań szczegółowych - przeprowadzono analizę uczestników i narzędzi wykorzystanych w wyżej wymienionych procesach partycypacyjnych
WNIOSKI Podsumowanie i wnioski Rozdział 7	Wnioski ogólne Wnioski końcowe	- scharakteryzowano problemy i wyzwania badawcze - określono proponowane kierunki działań o wymiarze aplikacyjnym - sformułowano wnioski do dalszych badań	

Źródło: opracowanie własne.

Rozdział 1

Stan badań i podstawowe definicje

1.1. Istniejący stan badań w zakresie tematyki badawczej

Pierwszym etapem pracy były studia literatury przedmiotu związanej z przestrzeniami publicznymi, ich atrakcyjnością i jakością oraz metodami i narzędziami wspólnego jej kształtowania, m.in. z procesami i narzędziami partycypacyjnymi oraz narzędziem określanym jako „placemaking”. Wśród źródeł literaturowych znalazły się publikacje polskie, uzupełnione zagranicznymi – głównie anglojęzycznymi. Bardzo ważnym źródłem informacji były poradniki przygotowane przez rozmaite jednostki, m.in. instytuty, samorządy czy organizacje pozarządowe, a także materiały konferencyjne i konkursowe dotyczące omawianych zagadnień oraz artykuły pochodzące z polskich i zagranicznych czasopism. Korzystano również z materiałów planistycznych oraz projektowych: studiów uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gmin, miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego, lokalnych programów rewaloryzacji, studiów koncepcyjnych, projektów architektonicznych i urbanistycznych.

Najważniejszymi autorami prac związanych z tematyką krajobrazu miasta są Kevin Lynch i Gordon Cullen. Pierwszy z nich w swoim sztandarowym dziele omawia różne aspekty związane z odbiorem otaczającej przestrzeni¹. Drugi skupia się w swojej książce na elementach krajobrazu². Wśród polskich autorów podejmujących tę tematykę należy wymienić Kazimierza Wejcherta, którego bogato ilustrowana praca *Elementy kompozycji urbanistycznej* stała się podstawowym podręcznikiem dla kolejnych pokoleń studentów zgłębiających zagadnienia dotyczące urbanistyki³. Z kolei Christian Alexander z zespołem⁴ podjął się stworzenia języka wzorów (*pattern language*), czyli

¹ K. Lynch, *Image of the city*, Cambridge 1990.

² G. Cullen, *Townscape*, London 1961.

³ K. Wejchert, *Elementy kompozycji urbanistycznej*, Warszawa 1974, a także *idem*, *Przestrzeń wokół nas*, Katowice 1993.

⁴ Ch. Alexander, S. Ishikawa, M. Silverstein et al., *A pattern language: Towns, buildings, construction*, Oxford 1977.

swoistego kompendium elementów, z których można komponować otaczającą przestrzeń na podstawie analizy wielu przykładów – od skali regionu do skali budynku. Wszystkie z wymienionych publikacji, pomimo tego, że ukazały się przed kilkudziesięcioma laty, nie straciły na aktualności.

Przechodząc od skali całego miasta do poziomu przestrzeni publicznych, można znaleźć wielu badaczy zajmujących się tą problematyką. Wśród najważniejszych postaci należy tu wymienić Matthew Carmonę z zespołem, który w szeregu publikacji podejmuje rozmaite kwestie związane z przestrzeniami publicznymi: od zasad kształtowania miejsc dla lokalnych społeczności⁵, przez uwagi krytyczne⁶ i klasyfikację przestrzeni publicznych⁷, po ich planowanie, użytkowanie i zarządzanie nimi w czasach oszczędności⁸.

Wśród autorów analizujących przestrzenie publiczne pod kątem toczącego się w nich życia społecznego warto wymienić: Jane Jacobs, której wydana w 1961 r., ale wciąż aktualna książka *The Death and Life of Great American Cities* zyskała na popularności w Polsce, dzięki opublikowanemu kilka lat temu przekładowi⁹, a także Williama H. Whyte'a koncentrującego się na życiu małych miejskich przestrzeni¹⁰. Z kolei Jan Gehl z zespołem opracowuje metody, aby wspomniane życie publiczne dało się zmierzyć, i wykorzystuje je w setkach lokalizacji na całym świecie¹¹. Grupę badaczy zajmujących się przestrzeniami publicznymi od strony socjologicznej uzupełniają polscy autorzy: Aleksander Wallis¹², Bohdan Jałowiecki¹³ czy Małgorzata Dymnicka¹⁴. Oprócz wymienionych wyżej autorów, którzy jakość przestrzeni publicznych łączą z jakością życia lokalnej społeczności, należy wymienić Annę Wojnarowską podejmującą próbę oceny jakości tychże przestrzeni, również w połączeniu z procesami rewitalizacji¹⁵.

Kolejna grupa badaczy prezentuje przestrzenie publiczne od strony architektonicznej i urbanistycznej. Sławomir Gzell opisuje przestrzenie publiczne m.in. jako element

⁵ M. Carmona, T. Heath, T. Oc, S. Tiesdell, *Public Spaces Urban Places: The Dimensions of Urban Design*, Oxford 2003.

⁶ M. Carmona, *Contemporary public space: Critique and classification, part one: Critique*, „Journal of Urban Design” 2010, vol. 15, issue 1, s. 123–148.

⁷ M. Carmona, *Contemporary public space, part two: Classification*, „Journal of Urban Design” 2010, vol. 15, issue 2, s. 157–173.

⁸ M. Carmona, G.S. Hanssen, B. Lamm, K. Nylund, I.L. Saglie, A. Tietjen, *Public space in an age of austerity*, „Urban Design International” 2019, vol. 24, issue 1, s. 241–259.

⁹ J. Jacobs, *Śmierć i życie wielkich miast Ameryki...*

¹⁰ W.H. Whyte, *The social life...*

¹¹ J. Gehl, *Życie między budynkami...*; *idem*, *Miasta dla ludzi...*; *idem*, L. Gemzøe, *Public spaces, public life*, Copenhagen 2004; J. Gehl, B. Svarre, *Jak studiować życie w przestrzeni publicznej*, tłum. M.A. Urbańska, Warszawa 2021.

¹² A. Wallis, *Socjologia i kształtowanie przestrzeni*, Warszawa 1971; *idem*, *Miasto i przestrzeń*, Warszawa 1977.

¹³ B. Jałowiecki, *Społeczne wytwarzanie przestrzeni*, Warszawa 2010.

¹⁴ M. Dymnicka, *Przestrzeń publiczna a przemiany miasta*, Warszawa 2013; *eadem*, *Kulturowe wytwarzanie przestrzeni publicznych*, „Przegląd Socjologiczny” 2011, t. 60, nr 2–3, s. 67–91.

¹⁵ A. Wojnarowska, *Model for assessment of public space quality in town centers*, „European Spatial Research and Policy” 2016, vol. 23, no 1, s. 81–109; *eadem*, *Rewitalizacja a jakość przestrzeni publicznej centrum miasta*, „Mazowsze. Studia Regionalne” 2017, nr 21, s. 35–52.